

KAZAK LEHÇESİ YAZI DİLİ HÂLINE GELİRKEN

The Process of Becoming the Written Language of Kazakh Dialect

Gözde GÖKOVA KURT*

Dil Araştırmaları, Güz 2019/25: 193-202

Öz: Büyük Kazak şairi Mağcan Cumabayev'in ilk şiir kitabı, 1912 yılında Kazan'da "Çolpan" adıyla yayımlanmıştır. Çolpan'daki 15 şiir ve bağımsız iki dördlüğün de yer aldığı "Mağcan Cumabayef Öleñderi" isimli şiir kitabı ise 1923'te Taşkent'te basılmıştır. Ancak bu şiirlerin her iki kitaptaki imlası birbirinden farklılık göstermektedir. Biz bu makalede, Ahmet Baytursınulı'nın Arap harfli Kazak alfabesini ıslah çalışmaları ışığında, ortak şiirlerdeki Arapça ve Farsça kelimelerin imlasındaki farklılıklar üzerinde durmaya çalıştık.

Anahtar Sözcükler: İmla karşılaştırması, Kazak alfabesi, Arap Harfli Kazak alfabesi, Ahmet Baytursınulı, Mağcan Cumabayev.

Abstract: The great Kazakh poet Magzhan Zhumabayev's first poetry book was published by the name of "Cholpan" in 1912, in Kazan. As for his poetry book which goes by the name of "Magzhan Zhumabayev Öleñderi", it included 15 poems and two independent quatrains from Cholpan which was published in 1923, in Tashkent. However, the orthography of these poems differs from each other in both books. In this article, we tried to emphasize the orthographic differences of Arabic and Persian words in mutual poetry in the light of Akhmet Baytursınulı's corrective works with Arabic script based on the Kazakh alphabet.

Keywords: Orthographic comparison, Kazakh alphabet, Arabic Kazakh Alphabet, Akhmet Baytursınulı, Magzhan Zhumabayev.

Giriş

Sözlü edebiyatın güçlü temsilcisi Kazak Türkleri, 19. yüzyılın yarısına kadar Çağatay Türkçesini yazı dili olarak kullanmış, müstakil bir alfabe oluşturmamışlardır. Ancak Türkistan bölgesindeki Rus işgali kültür alanında da kendini göstermiştir. Diğer Türk boylarında olduğu gibi Kazak lehçesinin de yazı dili hâline gelmesi için çalışmalara başlanmıştır.

Bu alandaki ilk çalışma, İbray Altınşarin'e aittir. "1859'da Orenburg (Orınbor) 'ta misyoner ve müsteşrik İlminski ile tanıştı ve onun tesirinde kaldı. Onun tesiriyle Kazaklar için Kiril harfli bir alfabe hazırladı. Bu alfabeyle ve Kazak lehçesiyle yazılmış *Qazaq Qrestomatiyası* isimli bir okuma kitabı yayınladı (1879). Onun bu eseriyle Kazak Türkçesi ilk defa yazı dili hâline gelmiş oldu." (Tamir 1998: 431-432).

Kazakçanın sistemli bir yazı dili hâline getirilmesinde asıl pay sahibi, siyasetçi kimliğinin yanında eğitimci ve dilci yönüyle de ön plana çıkan Ahmet Baytursınulı'dır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalı, Ankara / TÜRKİYE. gozde.gokova@gmail.com. ORCID: 0000 0003 3270 4451 Gönderim Tarihi: 21.08.2019/Kabul Tarihi: 24.09.2019

Ahmet Baytursınulı, zamanın şartlarını göz önünde bulundurarak eğitimin önemine dikkat çekmiş, eğitimi sistemli hâle getirmeyi amaçlamış ve Kazakça yazılmış nitelikli ders kitapları hazırlamak gerektiğini belirtmiştir. İsmail Bey Gaspıralı'nın usûl-i savtiyesini örnek alan Baytursınulı, mevcut Arap harfli alfabe ile Kazakça eğitim yapmanın oldukça güç olduğunu, öncelikle düzenli bir imlaya ihtiyaç duyulduğunu öne sürmüştür. Kazaklar, hayatlarına İslam dini ile birlikte giren Arap alfabesinden başka bir alfabe kabul etmeyeceği için bu alfabe bozmadan birtakım değişikliklerle Kazakçanın ses yapısına uygun şekle getirmek gerektiğini vurgulamıştır. Düşüncelerini, 1912'de Aykap dergisinin 4. ve 5. sayılarında yayımlanan "Cazuw Tártibi"¹ başlıklı iki makalede dile getirmiş, Kazak aydınlarının onayına sunmuştur. Gelen eleştirilere aynı derginin 9. ve 10. sayılarındaki "Şahzaman Mırzağa" başlıklı yazılarıyla cevap vermiştir.

Baytursınulı, Kazak Türkçesinde 43 farklı ses tespit etmiştir. Bu sesleri yazmak için 28 harf ve işaret belirlemiştir. Bu sesler ve harf karşılıkları şunlardır:

ا, آ (a), ب (b), ت (t), پ (p), ج (c), چ (ç), د (d), ر (r), ز (z), س (s), غ (ğ), ق (k), ك (k), گ (g), گ (g), ئ (ñ), ل (l), م (m), ن (n), و (o), ؤ (u) ؤ (uw, w), ی (ı), یی (ıy, y), ۴, ۵, ۶ (e), ۷.

"Bunların dışındaki Arap harfleri; Arapça, Farsça veya diğer Türkî diller için gerekli olsa da Kazakça kelimeleri yazmak için gerekli değildir." (Baytursınov: 1912).

Baytursınulı, alfabe hakkındaki bu düşüncelerini, ilk baskısı 1912 yılında Orenburg'da yapılan "Oquw Quralı-Qazaqça Elifba"² adlı ders kitabında sistemleştirmiştir.

1. İmla Karşılaştırması

Çalışmanın bu bölümünde, Baytursınulı imlasının kabulünden önce yayımlanan Çolpan kitabı ile kabulünden sonra yayımlanan Mağcan Cumabayef Öleñderi kitabındaki ortak şiirlerde yer alan Arapça ve Farsça kelimelerin imlası karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma, Kazak lehçesinin yazı dili hâline gelirken geçtiği aşamalar konusunda bize önemli ipuçları verebilir.

Tabloların birinci sütunundaki sayılardan ilki kelimelerin alındığı şiiri, ikincisi mısrayı göstermektedir. İki kitaptaki mısra numaraları aynıdır ancak şiir numaraları birbirinden farklı olduğu için "-" işareti ile ayrılmıştır. Önce Çolpan'daki, sonra Mağcan Cumabayef Öleñderi'ndeki numaralar yazılmıştır. Altına, aynı sırayla kelimelerin okunuşu yazılmıştır. İkinci sütun kelimelerin Çolpan'daki imlasını, üçüncü sütun ise Mağcan Cumabayef Öleñderi'ndeki imlasını göstermektedir.

1 İmla Esasları.

2 Ders Kitabı-Kazakça Elifba.

a. Farsça Kelimeler

15 kelime tespit edilmiştir:

Şiir/Mısra	ÇOLPAN	MAĞCAN CUMABAYEF ÖLEÑDERİ
1/1, 10/6 – 156/1, 17/6 eger>ägär “eğer”	آگر	آگار
5/11, 14/21, 15/19, 26/5 - 7/11, 154/21, 13/19, 78/5 gul > gül “gül çiçeği”	گل	گؤل
14/17 – 154/17 mīrzā > mırza “mirza, efendi”	میرزا	مرزا
15/6, 32/16 – 13/6, 25/16 hīç > eç “hiç”	هیچ	ایچ
16/17 – 75/17 bīçāre > biyçara “biçāre, çaresiz”	بیچاره	بیچارا
16/33, 32/15, 32/26 - 75/33, 25/15, 25/26 dermān > dārmen “derman, güç”	درمان	دارمن
20/24, 20/33 – 44/24, 44/33 hōş > hoç “hoş”	خوش	خوچ
20/32, 27/20 – 44/32, 99/20 şād > çat “şād, mutlu, memnun”	شاد	چات
26/7 – 78/7 firişte > periçte “ferište, melek”	فرشته	پیرچته
27/23 – 99/23 üstāz > ustat “üstat, usta, hoca”	استاذ	اؤستات
27/30, 27/41 – 99/30, 99/41 hüner > öner “hüner, ustalık”	هنر	اونەر

31/6 – 77/6 dārū > daruw “ilaç	دارو	دارۇۇ
32/13 – 25/13 bulbul > bulbul “bülbul”	بلبل	بۇلبۇل
32/26 – 25/26 derd > dert “dert, sıkıntı”	درد	درت
32/27 – 25/27 bende > bende “bende, kul, köle”	بنده	بينده

b. Arapça Kelimeler

19 kelime tespit edilmiştir:

Şiir/Mısra	ÇOLPAN	MAĞCAN CUMABAYEF ÖLEÑDERİ
5/3, 12/3, 14/7 – 7/3, 102/7, 154/7 şāf > saf “saf, katıksız”	صاف	ساف
5/16 – 7/16 ṭabī‘at > tabiyğat “tabiat, doğa”	طبيعت	تابيیغات
5/20 – 7/20 Ḥaqq > Ḥak “Hak, Allah”	حق	خاق
5/23 – 7/23 zulmet < zulmat “zulmet, karanlık”	ظلمت	زۇلمات
11/19, 27/29, 31/16, 31/23 - 73/19, 99/29, 77/16, 77/23 ‘ömr > ömir “ömür”	عمر	أومر
12/8, 22/3 – 102/8, 26/3 ‘āşık > ğaçıq “aşık”	عاشق	غاچق
12/16 – 102/16 sā‘at > sağat “saat”	ساعت	ساغات

12/29, 12/33, 27/41 – 102/29, 102/41, 99/41 ḥayrān > qayran “hayran”	حيران	قائيران
14/3, 14/17 – 154/3, 154/17 kafeṣ > qapas, qafas “kafes”	قفس	قاپاس
14/5, 31/8 – 154/5, 77/8 kaḍr > qadir “kadir, kıymet, değer”	قدر	قادر
14/16, 26/2 – 154/16, 78/2 rāḥat > raḥat “rahat”	راحت	راخات
14/20 – 154/20 belā > bāle “bela”	بلا	باله
15/34 – 13/34 ṣūkr > çükir “şükür”	شكر	چؤكر
15/34 – 13/34 Allāh > Alla “Allah”	آله	آلا
26/9, 27/23 – 78/9, 99/23 dunyā > düniye “dünya”	دنیا	دۇنيه
26/15, 31/20 – 78/15, 77/20 zāt > zat “zat, kişi”	ذات	زات
26/16 – 78/16 nūr > nur “nur, ışık”	نور	نۇر
27/17 – 99/17 vaqt > waqıt “vakit”	وقت	ؤاقت
27/39 – 99/39 ḥayvān > ḥaywan “hayvan”	حيوان	خايۋان

c. Geçiş Dönemindeki Kelimeler

Bu tabloda, Farsça ve Arapçadaki orijinal imlasından farklılaşarak Kazakça telaffuza uygun yazılan kelimeler gösterilmiştir. Ancak tam olarak Baytursınulı

imlasının özelliklerini taşımadığı için “geçiş dönemindeki kelimeler” olarak adlandırılmıştır.

Şiir/Mısra	ÇOLPAN	MAĞCAN CUMABAYEF ÖLEÑDERİ
1/2 – 156/2 Ar. ḥāl > āl “hāl, güç, kuvvet, takat”	ئهل	أل ^۶
5/14 – 7/14 Fars. heng > ān “şarkı”	آن	آن ^۶
6/4 – 76/4 Fars. ābrū > abıyır > abıyur “ābirū, şeref, haysiyet”	آبیر	آبیر
6/9 – 76/9 Fars. Ḥudā > Ḥuday “Hüda, Tanrı”	خدای	خودای
10/11 - 17/11 Ar. şū‘le > säwle “şule, ışık”	سهوله	ساؤله
11/23 – 73/23 Fars. bī-baht > bibaq > beybaq “bedbaht, bahtsız”	بیباق	بیبیاق
12/6 – 102/6 Fars. cānāver > canıwar “canlı, hayvan”	جانوار	جانئوار
12/14 – 102/14 Fars. gedā > kedey “fakir”	کیدى	کیدى
12/17 – 102/17 Fars. āvāz > āwez “avaz, ses”	أویز	آؤهز ^۳
12/31 – 102/31 Ar. ittifāk > intımaq “birlik, anlaşma, uyuşma”	انطیماق	انتیماق ^۴
15/19 – 13/19 Fars. gul > gül “gül çiçeği”	گول ^۵	گول

3 Metinde “آؤهز” şeklinde yanlış dizilmişti, düzeltildi.

4 Metinde “انتیماق”.

5 5/11, 14/21, 15/19, 26/5’te kendi imlasıyla yazılmıştır.

22/3, 27/40 – 26/3, 99/40 Ar. âdem + Fars. zāt > adamzat “insanoğlu, insan”	آدمذات آدم ذات	آدامزات آدام ذات
26/16 – 78/16 Ar. ‘ömr > ömir “ömür”	اومر ⁶	ءاومير
26/17 – 78/16 Ar. ‘iyal > äyel “kadın”	أييل	آيئل
26/20 – 78/20 Fars. şūr > sor “acı, keder, talihsizlik”	صور	سور
27/23 – 99/40 Fars. hüner > öner “hüner, beceri; sanat”	اونير ⁷	اونەر
27/24 – 99/24 Fars. taht > taq “taht”	طاق	تاق
27/32 – 99/32 Fars. ustād > usta “usta”	اوصطا ⁸	اؤستا
31/2 – 77/2 Fars. nergis > nerkis > nārkes “nergis çiçeği”	نرکس	نارکەس
31/7 – 77/7 Fars. peygamber > payğambar “peygamber, Allah’ın elçisi”	پيغمبر	پايغامبار
31/15 – 77/15 Fars. tāze > taza “temiz, taze”	طازا	تازا
32/16 – 25/16 Ar. fā’ide > fayda > payda “fayda, yarar”	فايدا	پايدا
32/18 – 25/16 Fars. nāzūk > nāzık “nazık, narın, zayıf”	نەزک	نازک
32/24 – 25/24 Ar. hīşāb > esep “hesap”	ایسیب	ایسەب

6 11/19, 27/29, 31/16, 31/23’te kendi imlasiyla yazılmıştır.

7 27/30’da kendi imlasiyla yazılmıştır.

8 27/23’te kendi imlasiyla yazılmıştır.

ç. Kazakça Telaffuza Uygun Olarak Yazılan Kelimeler

İmlası, her iki baskıda da aynı olan kelimeler alınmıştır.

Şiir/Mısra	ÇOLPAN	MAĞCAN CUMABAYEF ÖLEÑDERİ
1/2 – 156/2 Fars. derd > dert “dert, keder, tasa”	ديرت ⁹	ديرت
5/13 – 7/13 Fars. āsmān > aşpan “asuman, gökyüzü”	آسبان	آسبان
6/3 – 76/3 Fars. rū-māl < oramal “havlu”	اورامال	اورامال
14/11 – 154/11 Ar. vehm > wayım “endişe”	وايم	وايم
26/16 – 87/16 Ar. şerr > çer “kötülük, fenalık”	چير	چير

Tablolardaki verilere bakıldığında, aynı şiirlerde yer alan kelimelerin 1912 ve 1923 baskılarındaki imla farklılıkları hakkında, Ahmet Baytursınoğlu'nun “Cazuw Tártibi” makalesi ve “Oquw Quralı – Qazaqça Älifba” kitabına dayanarak şunları söyleyebiliriz:

1. Kazak diline yerleşmiş olan Arapça ve Farsça kelimeler dilden çıkarılmak yerine, dilin ses özelliklerine uygun olarak yazılmıştır. Kendisi de bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: “*Hâsıl-ı kelâm, benim düşüncem, kelimeler söylendiği gibi yazılmalıdır; yani kelime içinde hangi ses duyuluyorsa o sesin harfi yazılmalıdır.*” (Baytursınoğlu: 1912).
2. Kazak Türkçesinde ses karşılığı bulunmayan “ف, ع, ظ, ط, ص, ذ, خ, ح, ث” harfleri alfabeden çıkarılmıştır.
3. /s/, /t/ ve /z/ seslerini karşılamak için “س, ز, ت” harfleri varken “ص, ذ, ظ, ط” harflerine gerek duyulmamıştır: “طبیعت” > “tabī‘at” > “tabiyğat”, صور > “sor” > “sor”, ذات > “zāt”, زات > “zat”, ظلمت > “zulmet”, زۇلمات > “zulmat”.
4. /h/ ve /ħ/ seslerini karşılayan “ح” ve “خ”¹⁰ harfleri alfabeden çıkarılmıştır. Bu harflerin /q/ ile telaffuz edilmesi nedeniyle yerlerine “ق” harfinin kullanılmasına karar verilmiştir. حيران > “hayran”, قایران > “qayran”.

9 32/26’da orijinal imlasıyla yazılmıştır.

10 Ancak Mağcan Cumabayev Öleñderi’ndeki kelimelerde, “خ” harfi mevcuttur. Hem /ħ/ hem /h/ sesini karşılamak için kullanıldığı görülmektedir: حیوان “hayvān” > خایوان “ħayvan”, خدای “ħuday” > خۇدای “huday”, راحت “raħat”, راحت “raħat”, خوش “ħoş” > خوچ “hoç”.

5. “ع” yerine “غ” alfabeye alınmıştır: عاشق “āşık” > غاچق “ğaçıq”, ساعت “sā’at” > ساغات “sağat”.
6. Çağdaş Kazak Türkçesinde de bulunmayan /f/ sesi, alınma kelimelerde /p/ olarak telaffuz edildiği için “ف” yerine “پ” alınmıştır: فايدا “fayda” > پايدا “payda”, فرشته “ferište” > پيرچته “periçte”. Ancak /f/ sesi şu örnekte karşımıza çıkmaktadır: صاف “sāf” > saf “saf”.
7. Çağdaş Kazakçada da bulunan /ş/ sesini karşılamak için “ش” yerine, /ç/ sesini karşılayan “چ”¹¹ alfabeye alınmıştır. Yabancı kelimelerde bulunan /ş/ sesi de “چ” ile yazılacaktır: شکر “şükri” > چؤكر “çükir”, شاد “şād” > چات “çat”.
8. Seslerin okunması ve yazılmasına yardım etmek üzere “ا” ve “ء” işaretleri tayin edilmiştir. “ا” kelime başındaki ünlülerin önüne yazılır. “ء” seslerin ince okunmasını sağlar. Alfabedeki harflerden ق (q) ve غ (g) her zaman kalın; ك (k) ve گ (g) ile ه, ه, ه, ه (e) her zaman ince okunur. Geriye kalan harfler, kelimenin önünde inceltme işareti “ء” olduğunda ince okunur; olmadığında kalın okunur. Kazakçanın kendi ahenk kaidesine uygun olarak ünlüler, ünsüzlere tâbidir. “آyel”, “آن”, “كيدى”, “ؤمير”, “كؤل”, “دؤنيه”, “نؤر”, “قايран”, “düniye”, “qayran”.
9. /e/ sesi ilk hecede “پ”, kelime içinde birleşen harflerden sonra “ه”, birleşmeyen harflerden sonra “ه” ile gösterilir: ايچ “eç”, ايسهب “esep”, اؤهز “äwez”.
10. “ه” harfi kelime içindeki /e/ sesini göstermek için kullanılır. “ه” harfi ile başlayan alınma kelimelerdeki /h/ sesi düşmüştür: اؤنسر “hüner” > اونسر “öner”, ايچ “hiç” > ايچ “eç”.
11. /ı/ ve /i/ sesleri kelime sonunda “ى”, kelime içinde “ي” harfi ile karşılanır. “انتىماق” “intımaq”. Bu sesler, kelime içindeki kapalı hecelerde ve ilk hecede gösterilmez.

Görüldüğü üzere Çolpan’da, Arapça ve Farsça kelimelerin orijinal imlasına umumiyetle sadık kalınmıştır. Bunun yanında geçiş döneminde bulunan, telaffuza uygun yazılan (Kazakçalaşmış), hem orijinal imlasıyla hem Kazakçalaşmış şekliyle yazılan kelimeler de mevcuttur. Mağcan Cumabayev Öleñderi’ndeki alınma kelimelerin imlasında ise Baytursınılı alfabeti esas alınmıştır.

Kazak edebiyat tarihçisi Beysembay Kencebayev, 19. ve 20. yüzyılın başında basılan Kazakça kitapların dilini, Kazak toplumu tarafından anlaşılmayan Arapça, Farsça, Tatarca, Başkurtça, Özbekçe kelimelerin kullanıldığı, genel manada “Türkî” olarak adlandırılan “şubar til”¹² kavramı ile ifade etmektedir.¹³ Bu dönemde Kazakça

11 Baytursınılı, bu sesin alfabeyle alınma nedenini şöyle açıklar: “Kazakça yazılan kitap ve dergilere bakıldığında «ش» ile yazılan kelimeler yok denecek kadar azdır. Çoğunlukla «چ» yerine «ش» yazılmıştır. Diğer Türk dillerine bakıldığında bizde «س» ile yazılan kelimelerin onlarda çoğunlukla «ش» ile yazıldığı görülür, bizde «ش» ile yazılan kelimelerin onlarda «چ» ile yazıldığı görülür. ... «ش» sesi hangi dilde olursa olsun «س» den çok «چ» ye benzer. Bu nedenle «ش» sesinin işareti olarak «چ» yi aldım.” (Baytursinov: 1912). Baytursınılı alfabetesinin kabulünden 1925’e kadar olan metinlerde /ç/ sesini karşılamak için “چ” kullanıldığını görürüz. Ancak 1924 yılında düzenlenen “Kazak Bilimpazarınının Tunğış Siyezi” (Kazak Âlimlerinin İlk Kongresi)’nde alınan kararla bu harf alfabaden çıkarılmış, yerine /ş/ sesini karşılayan «ش» harfi alınmıştır.

12 Karışık dil, alaca dil.

13 Bu konuda bk., Kencebayev, B. (1993). *Kazak Âdebiyetiniñ Tariyhı, “XX. Ğasır Basındağđı Âdebiyet”, Cetinşi Kitap, Almatı: Bilim, 11.*

yayınlar, Kazan ve Orenburg gibi kültür merkezlerinde basılmaktaydı. Kencebayev'e göre basılan eserlerin karışık dilli olmasında yayımcıların Tatar ve Başkurt mollalar olmasının yanı sıra, matbaacıların Tatar ve Başkurt olması da etkiliydi. Yazarların ve matbaacıların çoğu, kitap ve dergilerde çeşitli Türk lehçelerine ait kelimelerin ve dinî terimlerin sıkça kullanılmasıyla Türk boylarının birbirini anlayacağı, birbirine yakılaşacağı ve ortak Türk dilinin ortaya çıkacağı düşüncesindeydi. (1993: 12)

Ahmet Baytursınoğlu'nun alfabe çalışmaları Kazak imlasına bir sistem getirmiş, Kazak lehçesiyle yazılan eserlerin kolayca yazılmasını ve okunmasını sağlamıştır.

Kaynakça

- AYVERDİ, İ. ve TOPALOĞLU, A. (Redaksiyon-Etimoloji). (2008). Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Kubbealtı Yay.
- BAYTURSİNOF, A. (1914). "Oquw Quralı-Qazaqça Elifba", Orenburg.
- CUMABAYEF, M. (1912). Çolpan, Kazan: Matbaa-ı Kerimiye.
- CUMABAYEF, M. (1923). Mağcan Cumabayef Öleñderi, Taşkent.
- ÇEKİÇKESEN, P. (2011). Aykap Dergisinde Yayımlanan Dil Yazıları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 89-95.
- KENCEBAYEV, B. (1993). Qazaq Ādebiyetiniñ Tariyhı, "XX. Āsır Basındağı Ādebiyet", Cetinşi Kitap, Almatı: Bilim, 11-12.
- Qazaq Bilimpazdarınıñ Tunğış Siyezi (1925). Orınbor: Qazaqstan Memlekettik Baspahanası.
- RUSTEMOV, L. Z. (1989). Arab-İyran Kirme Sözderiniñ Qazaqşa-Orısşa Tüsindirme Sözdigi, Almatı: Mektep.
- TAMİR, F. (1993). Mağcan Cumabayef Öleñderi (Mağcan Cumabayulı'nın Şiirleri), Ankara: TKAE.
- TAMİR, F. (1998). "Kazak Türkleri Edebiyatı", Türk Dünyası El Kitabı, Dördüncü Cilt-Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları), Ankara: TKAE, 431-432.
- YILDIRIM, T. (2019). Mirjaqıp Duwlatulı'nın "Baqıtsız Jamal" Romanının Kelime Hazinesi Bakımından İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.